

דף שבועי

בס"ד

פרשות תזריע-מצורע, תשפ"א, מספר 1414

הפטרות במסגרתן ההיסטורית: מיהו הריבון?

שון זליג אסטר

על מה בדיוק נלחמו ארם-דמשק וישראל? הממצא הארכיאולוגי מספר לנו, שבימי דוד ושלמה נעשתה פעילות כרייה אינטנסיבית במרבצי הנחושת בתמנע ובאיזור פונון, בהנהלת האדומים. עמי האזור נלחמו על השליטה בנתיבי הסחר של הנחושת, ועל הזכות למסות את הסחר הזה. הדים למלחמות על הסחר בנחושת נמצאים בסיפור על מלחמות דוד, שבהן כבש ערים מן הארמים, ומהן "לְקַח... נְחֹשֶׁת הַרְבֵּה מְאֹד" (שמ"ב ח:ח). בימי שלמה, פעולת השטנה של רזון התבטאה בהתנערות של אנשי ארם-דמשק מתשלום מנחות לשלמה. בימי אחאב היה המאבק על "היכן יעבור הגבול", כפי שמסופר בדברי בן-הדד מלך ארם-דמשק (מל"ב כב:ג).

המאבק על רמת היכולת להפיק רווח כלכלי משליטה באזור קשור, כמובן, לשאלה: למי שייכת הארץ? מי הריבון בארץ? כל אחת מן ההפטרות לפרשות "תזריע" ו"מצורע", הנראות במבט ראשון כסיפורים תמימים, דנה בשאלות הללו.

הסיפור הראשון, והמפורסם מבין שתיהן, שאין קוראים אותו השנה, כשהפרשות מחוברות, הוא הסיפור על נעמן "שָׂר צָבָא מֶלֶךְ אֲרָם" (מל"ב ה:א). מדובר בסיפור עם גיבור ואנטי-גיבור, ואפילו אנטי-גיבורה. נעמן היה "אִישׁ גָּדוֹל לְפָנָי אֲדָנָיו" (שם), אך איש גדול עם בעיה: "וְהָאִישׁ הָיָה גִבּוֹר חֵיל מְצָרַע" (שם). הגבורה של נעמן אינה מועילה לו בפני הכוח העליון, והוא נאלץ לקבל את הנחייתו של אלישע: "הֲלוֹךְ וְרַחֲצָתָ שְׁבַע פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן" (שם:י). נעמן דורש מהנביא שיציית לו בשתי דרכים: ראשית, הוא מצפה שהנביא יפגין כבוד כלפיו, ויעשה מעשה כשפים מרהיב: "הֲיֵנָה אֲמַרְתִּי אֵלַי יֵצֵא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם ה' אֶל־לְהִי וְהִנִּיף יָדָו אֶל הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְצָרַע"

פרשות תזריע-מצורע נקראות השנה בה' באייר. את ההפטרות שלהן, כשהן אינן מחוברות, יש לראות במסגרתן ההיסטורית. הפטרות אלה הן חלק מהתגובות הרעיוניות של נביאי ישראל למאבק הארוך והמתמשך בין ישראל לבין ארם-דמשק. מדובר במאבק על שליטה אזורית; הממלכה השולטת בנתיבי הסחר העובר בצפון הגלעד, בין "דרך המלך" של עבר הירדן לבין דמשק, יכולה הייתה להפוך בנקל לשליט אזורי, בגלל החשיבות הכלכלית של הנתיב הזה, והפוטנציאל למסות את השיירות העוברות בו.

ראשיתו של המאבק נטועה כבר בימיו של דוד, אשר שם "נְצַבִּים בְּאֲרָם דְּמֶשֶׁק" (שמ"ב ח:ה-ו), שהטילו מס על האזור, כנראה על הסחר בנתיבים. המשך המאבק בימי שלמה, שבימיו היה רזון בן-אלידע "שֵׁטָן לְיִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי שְׁלֹמֹה" (מל"א יא:כג-כה).

פרק נוסף וחשוב במאבק זה התרחש בימיו של אחאב מלך ישראל. על מלחמות אחאב בארם-דמשק אנו יודעים ממלכים א פרקים כ' וכ"ב, וגם מכתובת תל-דן. זוהי כתובת שנכתבה ע"י חזאל מלך ארם-דמשק, שהשתתף בהשמדת בית-אחאב, וכבש (כנראה) את העיר דן, והציב שם מצבת-ראווה לציון ניצחונותיו. במצבה כתב "ויעל מלך ישראל קדם בארק אבי", כלומר, אחאב מלך ישראל נכנס לשטח אבי. בהמשך חזאל מתאר איך הצליח, בעזרת האליל החדד, להיכנס לשטח ישראל (כמענה הולם למלחמות של אחאב) ולהרוג את יורם בן-אחאב ואת אחזיה, המלך מ"בית דוד".

* פרופ' שון זליג אסטר, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.

שאין שום ערך עצמאי למאבק בין ישראל לבין שכנתה הצפונית על הבעלות על הקרקע. לא ישראל ולא ארם שליטים על נתיבי הסחר, לא ישראל ולא ארם הם ההגמון האזורי, ולא מלך ישראל ולא מלך ארם ינצח במאבק שביניהם.

הריבון היחיד הוא ה', לו העוז והמשרה. מסר זה ייחודי לתגובות הישראליות למאבקים ההיסטוריים שבין ישראל לבין ארם. בספרות העולמית ישנן דוגמאות רבות לסיפורי עלילה על מאבקים בין עמים, ובדרך כלל כל עם מצייר את עצמו כמנצח. אך בסיפורי הנבואה שנבחרו כהפטרות לפרשות "תזריע" ו"מצרע" אין אף רמז לניצחון של המלך הישראלי או של הממלכה הישראלית. המנצח הוא ה'. מסר זה מודגש באמצעות האנשים שנבחרו להעביר אותו: המצורע נעמן, הקולט באופן חלקי בלבד את המסר, וארבעת המצורעים המבשרים על ניצחון ה', והשליש המסכן שאינו קולט את המסר כלל.

בעל הסיפור ומעצבי מסורת ההפטרות בחרו להעצים דווקא את המסר, שהמאבק בין ישראל לארם אינו מאבק אמיתי ביניהם. מדובר במאבק בין מקבלי הריבונות של ה' למכחישי הריבונות שלו. הסיפורים מוכיחים שהמכחישים טועים, בין אם יהיו אלה מישראל (כשליש) ובין אם יהיו אלה מארם. במובן מסוים המסר הוא אנטי-היסטורי: מלחמות המלכים אינן חשובות; מה שחשוב הוא שהאדם יכיר בריבונות ה'.

אין זה מקרה שהפטרות אלה, עם מטענן ההיסטורי והמסר האנטי-היסטורי, נקראות דווקא בלוח העברי בה' באייר. מדינת ישראל רשמה הישגים רבים. אך עם כל ההערכה לפוטנציאל החיובי של ממלכת ישראל בארץ-ישראל, עלינו לזכור את המסר של ההפטרות הללו: איננו בעלים על הארץ. יש בארץ ריבון, והוא איננו בשר ודם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

(שם:יא). הנביא לא יצא אל נעמן, ולא ביצע שום מעשה מרהיב. יתרה מזו, הנביא לא היה מוכן לקבל תשלום מנעמן, והעביר מסר ברור ל"גיבור החיל": אינני עובד אצלך. לא אציית לך. אינכם ריבונים על הארץ.

אם כן, מיהו הריבון על הארץ, לפי סיפור נעמן? המסר ברור. הנביא מנסה להעביר לנעמן (ולנו) כי רק לא-להים הכוח, ורק לו המשרה והבעלות על הארץ והדרים בה. אין ריבון אחר בארץ, רק ה' הוא הריבון. ולכן, מאבקי הכוח בין המלכים אינם מעניינים. נעמן קולט את המסר באופן חלקי בלבד. הוא מודה כי "אין אֱלֹהִים בְּכָל הָאָרֶץ כִּי אִם בְּיִשְׂרָאֵל" (מל"ב ה:טו), אך עדיין סובר שמדובר באל לוקאלי בלבד, וכאשר נמצאים בארם-דמשק יש לסגוד לאליליה.

הסיפור השני, "וְאֶרְבֶּעָה אַנְשִׁים הָיוּ מְצֻרְעִים" (מל"ב ז:ג ואילך), הנקרא כהפטרות לפרשת "מצורע" (כשהפרשות נפרדות), מעצים את המסר. מסופר בו על מאבק בין מלך ארם לבין מלך ישראל. אף אחד משני המלכים אינו מנצח במאבק: "וְה' הִשְׁמִיעַ אֶת מַחְנֵה אָרֶם קוֹל רֶכֶב קוֹל סוּס קוֹל חֵיל גָּדוֹל וַיֵּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר עָלֵינוּ מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל אֶת מַלְכֵי הַחַתִּים וְאֶת מַלְכֵי מִצְרָיִם לְבֹא עָלֵינוּ" (שם:ו). הארמים מזכירים את המלכים החזקים של האזור, ראשי האימפריות המצרית והחתית. הם אינם קולטים שה' הוא הבעלים על הארץ, ואף לא אחד ממלכי בשר ודם; לא מלך מצרים, ולא מלכי החתים. כמו בסיפור הקודם, הבשורה על הנס אינה מגיעה באמצעות מלכים, אלא באמצעות אנשים מאוסים בחברה: המצורעים, המודיעים בשער בת רבים על הבריחה של הארמים; לא מהצבא של ישראל, אלא מהקולות הניסיים שהשמיע ה'.

הריבונות של ה' על הארץ באה לידי ביטוי בעונש הפוקד את "השליש אשר נשען על דו" (שם:ז), המזלזל בנבואה שנתן הנביא, שלפיו "סִאתִים שְׁעָרִים בְּשָׂקֶל וְסִאתֵי סֶלֶת בְּשָׂקֶל יִהְיֶה כְּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר שְׁמֶרֶן" (שם:יח). התגשמות הנבואה הזו, הבלתי-סבירה, מוכיחה את יכולתו של ה' לחולל ניסים ושינויים בלתי-צפויים, ומשמשת עדות לריבונותו על הארץ.

אם כן, מה הוא המסר של שני הסיפורים על המאבקים בין ישראל לבין ארם? הסיפורים הללו אמורים להעביר את המסר,